

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛЮЧОВІ ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ВОЄННОГО СТАНУ

Роман СТЕФАНЧИШЕН

*доктор філософії в галузі права, докторант
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Одеса, Україна*

В умовах сьогодення воєнний стан постає не лише як сукупність юридичних норм, а й як складний соціально-політичний феномен, що відображає граничні межі взаємодії свободи й безпеки, публічного та індивідуального інтересу. У цьому контексті можна виділити такі ключові загальнонаукові методи, що мають бути покладені в основу дослідження його юридичної природи:

1) діалектичний, який ґрунтується на розумінні права як динамічної, суперечливої та історично зумовленої категорії. Як зазначається в літературі, під терміном «діалектика» (грец. *διαλεκτική* йдеться про мистецтво вести бесіду)¹. Енциклопедія сучасної України «розуміє діалектику як вчення про протилежності й відмінності»². Отже, діалектика «передбачає виявлення внутрішніх суперечностей правового явища, розгляд його у процесі розвитку та змін»³. Г. Лук'янова стверджує, що «... діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової та суперечливої дійсності в усіх її проявах»⁴. «Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і

¹ Булатов, М. О., & Лісовий, В. С. (2007). Діалектика. В І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, & М. Г. Железняк (Ред.), *Енциклопедія сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-24452>

² Булатов, М. О., & Лісовий, В. С. (2007). Діалектика. В І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, & М. Г. Железняк (Ред.), *Енциклопедія сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-24452>

³ Крестовська, Н. М. (б. д.). *Теорія держави і права. Розділ 1.4. Методологія теорії держави і права*. Studies.in.ua. <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1502-14-metodologiya-teoryi-derzhavi-prava.html>

⁴ Лук'янова, Г. Ю. (2011). Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*, (4), 33–43.

формою, дотриматись об'єктивності при оцінюванні дійсності»⁵. Це дає змогу осмислити воєнний стан не як статичний правовий інститут, а як категорію, що трансформується залежно від історичних обставин, політичної кон'юнктури та потреб державної безпеки;

2) аксіологічний, який зосереджується на ціннісному вимірі права. Як зазначає А. Фальковський, «...аксіологічний/ціннісний підхід у методології юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності певним цінностям, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою)»⁶. Тому цілком закономірно те, що аналіз воєнного стану передбачає врахування співвідношення між безпекою, життям, свободою, справедливістю, що дозволяє встановити баланс між захистом державності та збереженням демократичного порядку. Як слушно наголошує О. Мурашин, «ціннісний підхід дає змогу узгодити правове регулювання з вимогами прав людини, що є необхідною умовою побудови демократичного механізму обмеження прав у надзвичайних умовах»⁷. Прикладом використання цього методу під час дослідження правового режиму воєнного стану є монографічне дослідження «Права людини в особливих правових режимах: досвід України» за заг. ред. д.ю.н., проф. М. Афанасьєвої⁸. В ньому проведено конституційно-правовий аналіз правових засад міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, а також національної законодавчої бази та судової практики, щодо права держав вживати заходів у відступі від своїх юридичних зобов'язань у надзвичайних ситуаціях;

3) антропологічний, антропологічний, відповідно до якого аналізується роль людини в «орбіті права», значимість людини як найвищої соціальної цінності⁹, дослідження філософської природи суб'єктивних прав та свобод людини і громадянина як основи розвитку права й функціонування держави»¹⁰. Отже, антропологія права

⁵ Лук'янова, Г. Ю. (2011). Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*, (4), 33–43.

⁶ Фальковський, А. О. (2011). *Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції* [Автореф. дис. канд. юрид. наук, Національний університет «Одеська юридична академія»].

⁷ Мурашин, О. Г. (2020). *Аксіологічний підхід у правознавстві: проблеми та перспективи*. Видавничий дім «Гельветика». <https://dspace.onua.edu.ua/items/c648871b-fb75-4123-8b28-062b6c6f174b>

⁸ Терлецький, Д. С., Марусяк, О. В., Батан, Ю. Д., & Афанасьєва, М. В. (2022). *Права людини в особливих правових режимах: досвід України* (М. В. Афанасьєва, Ред.). Видавничий дім «Гельветика».

⁹ Подковенко, Т. О. (2015). Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. *Право і суспільство*, (2), 46–52.

¹⁰ Бандура, О. О. (2019). Антропологія права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*, 17(1), 8–15.

зосереджується на осмисленні людського фактору у функціонування правового режиму воєнного стану, що передбачає комплексний аналіз заходів правового режиму воєнного стану, висвітлення практичної складової щодо запобігання корупції в умовах дії правового режиму воєнного стану, осмислення та критичний аналіз практики притягнення до адміністративної відповідальності в умовах дії правового режиму воєнного стану;

4) системний, який виходить із того, що право функціонує як система, елементи якої взаємопов'язані між собою і можуть бути зрозумілими лише в їхньому комплексі. В цьому зв'язку дослідниця Н. Наумова звертає увагу на те, що «... розвиток суспільних відносин об'єктивно детермінує фігурацію всієї структури права, поступове зменшення ролі одиничних правових приписів, появу в системі права чисельних комплексних утворень, параметри яких не «вписуються» у догматичні уявлення про основні (класичні) структурні елементи системи права (галузі, підгалузі, інститути права)»¹¹. Це означає, що правовий режим воєнного стану з позицій правової структуризації та систематики являє собою міжгалузевий правовий інститут, що об'єднує норми конституційного, адміністративного, кримінального, міжнародного права. Застосування системного підходу, за дозволяє виявити різноманітні зв'язки між правовими явищами, що формують єдине правове ціле. Наприклад, у дисертаційному дослідженні С. Кузнichenка висвітлюється необхідність системного підходу до аналізу правового режиму воєнного стану та проблем його реалізації¹²;

5) гносеологічний, котрий стосовно нашого предмету дослідження, неминуче зумовлює пізнання – сфери державної влади, публічно-правових відносин, що включає аналіз особливостей інституціональної компоненти правового режиму воєнного стану, в т.ч. ролі та функції Президента України в контексті правового режиму воєнного стану, компетенції Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади в зазначених умовах, а також охоплює теоретико-правову характеристику заходів правового режиму воєнного стану. До того ж, саме на рівні гносеології права формується унікальний понятійно-категоріальний апарат, вбудований у «дерево» категорій і понять, що ними послуговується як загальнотеоретична юриспруденція, так і галузеві юридичні науки, що торкаються пізнання того сегмента правової реальності, що опосередковується сферою дії правового

¹¹ Наумова, Н. М. (2017). *Недоторканість життя як комплексний міжгалузевий правовий інститут: теоретико-правова характеристика* [Автореф. дис. канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ].

¹² Кузнichenко, С. О., & Голуб, В. О. (2020). Правовий режим воєнного стану в Україні: проблеми теорії та практики. *Вісник Національної академії правових наук України*, 27(2), 110–123. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(2\).2020.110-123](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(2).2020.110-123)

режиму воєнного стану. «Такий специфічний категоріально-понятійний апарат так само «задає» і певну своєрідність наукових підходів та ракурсів пізнання відповідного сегмента правової реальності»¹³. Впродовж вказаного В. Бабкін артикулює дослідницьку увагу на тому, що «важливим компонентів методології пізнання є категорії (від грец. *kategoria*)»¹⁴. Це вихідний матеріал наукового пізнання, відображення найбільш загальних фундаментальних суттєвих сторін предмета, універсальних всезагальних форм історичної діяльності, форми усвідомлення загальних ознак суспільства, права, природи мислення¹⁵. Вони розкривають необхідні, суттєві зв'язки і відносини реальної дійсності, вузлові пункти науки, суттєві елементи її структури¹⁶. Система наукових категорій утворює наукову систему знань, теорій, концепцій, історичних закономірностей, парадигм тощо¹⁷. Категорії невіддільні від закономірностей науки, законів відображення зв'язку і локальної системи декількох категорій¹⁸. Не знаючи категорій, неможливо оволодіти потенціалом історико-правової науки»¹⁹.

Таким чином, згадані вище методи формують основу для методологічного аналізу воєнного стану, забезпечуючи його комплексне, ціннісно-зорієнтоване та історично обумовлене розуміння з правової точки зору.

¹³ Наджафлі, Е. (2023). *Дигіталізація державної влади: теорія і практика*. ФО-П Рубан В. В.

¹⁴ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.

¹⁵ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.

¹⁶ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.

¹⁷ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.

¹⁸ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.

¹⁹ Бабкін, В. Д. (2014, 15–16 травня). Методологія історико-правового пізнання. *Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, Україна, 20–29.